

ליווי רוחני: חסד נוכח המוות

| עינת רמון |

אל מול ההתפתחות המדעית והחזון הפוסט־אנושי, לפיהם המין האנושי עומד כפסע מיכולות הארכת החיים עד כדי חיי נצח, עולים קולות המדגישים דווקא את המשמעות בסופיות חיי האדם. בתווך שבין החזונות הללו מתפתח מקצוע הליווי הרוחני, שמטרתו להתלוות לאדם במסעו הקיומי בדרך אל המוות, ובתחנות חיים הנוגעות במוות באופן לא מודע. מתוך המקומות האפלים, המוות והייסורים - יכולות לבקוע הבלחות של משמעות ושל תקווה

ספרו ההגותי החשוב של אחד מגדולי הפילוסופיה היהודית בעת החדשה, כוכב הגאולה של פרנץ רוזנצווייג, נפתח במילים: "מן המוות, מאימת המוות, מתחילה של כל הכרת המכלל ... כל בן-תמותה חי בפרח זה של המוות..." עם זאת, לעומת דברי חז"ל והקבלה, המשופעים באמירות על המוות ועל החיים שלאחר המוות - מסע הנשמה, גלגולי נשמות, נוכחות הנשמות בעולמנו ועוד - המחשבה היהודית המודרנית הלא-חרדית מגישה לנו תפריט דל להתמודדות עם עובדת חיינו, המוות. העידן שבו אנו חיים הוא עידן מפתיע ודור תהפוכות בתולדות האנושות. בקרוב ניתן יהיה להאריך את חייהם של אורחי החברה המערבית הפוסט-מודרנית, הרואים עצמם

מתעלים באמצעות טכנולוגיות ההנדסה הגנטית על מגבלות האדם החומריות, וסבורים שיכולים דרכן לחולל 'אבולוציה' ולהביא לכך שאדם יוכל לחיות אלפי שנים (!). ההתפתחות הטכנולוגית הצפויה נושאת עמה שאלות נוקבות, לדוגמה: האם הכוונה היא לכל אדם או רק לבחירים ולעשירים במין האנושי? מי יהיה ומי ימות בעולם זה? מה יתרחש עם הרבייה האנושית, שהיא צידה המשלים של סופיות חיי האדם? על שאלות אלו ממעטים לענות. כך או כך, הודות לשיבוט גנטי באדם, העומד מעבר לפתח הביוטכנולוגי ולפיתוחים רפואיים אחרים, ניתן יהיה, ככל הנראה, להביס את רוב המחלות ושאר מגבלות גופניות - או מה שנחשב עד עתה למגבלות גופניות - ולחיות כמעט חיי נצח. החזון הפוסט-אנושי (כך הוא נקרא) מעלה שאלות קשות נוספות, כגון מה יעשה האדם באלפי שנות חייו בגופו עלי אדמות, ומה יהיה ייעוד חיי? לשאלות אלו אין לאדם הפוסט-מודרני המתוחכם מענה, ובהיעדר המענה מצויים שורשי הבלבול של העידן הזה.

המשמעות של סופיות החיים

מעניין שלעומת הדורות קודמים, דווקא נוכח יכולותיו המתפתחות של המין האנושי לשנות סדרי בראשית, גוברים בחברה המערבית גם הקולות מנגד, המבקשים את המשמעות בסופיות חיי האדם. הקולות הללו מדגישים כי יש אתגר רוחני ואנושי בכך שחיי האדם קצובים וקצבתם נעלמה מתודעת האדם, ומתוך המודעות לאתגר זה נובעות משמעות ושמחת

חיים. דומה שבמודעות מחודשת זו יש שיבה לכמה תובנות עתיקות יומין ביהדות, בה סופיות החיים קוראת לנו לקחת ברצינות כל רגע מחיינו, להודות עליו ולראות בו הזדמנות להכרת הטוב, למחילה ולהנאה מן הדברים הקטנים שבחיים.

בד בבד, מתוך הניגוד בין חזונות אנושיים שונים אלו, מתפתח גם מקצוע הליווי הרוחני, שעניינו לצעוד לצד האדם המבקש את ההתלוות למסע הקיומי שלו או שלה, ולמצוא בתוך המסע הקיומי הזה את המשאבים הרוחניים המחזקים, המייצבים, המנכיחים את קדושת הרגע הזה; קדושה קיימת, שניתן לגעת בה בעצב, בפרידה - בכל פרידה, ובשמחה - בכל שמחה, כולל בשמחות הקטנטנות של היומיום.

מלווים רוחניים לומדים רבות על ליווי בני אדם אל מותם, או בחייהם - בעת התמודדות עם מחלות כרוניות, או עם אובדנים שונים שיש בהם נגיעה לא מודעת ברגע המוות: גירושין, פיטורין, הגירה, פרידה מאדם קרוב ועוד. עיקר מלאכתם של הלומדים ליווי רוחני נגזרת מן העימות עם המוות ושורשיו: הזקנה, המחלה, הבדידות הקיומית ועוד. הפרדוקס הוא שמתוך ההשלמה עם המוות נפתחים חלונות חדשים לתודעות חדשות רוויות חיים, לרגעים שיש בהם יותר חיים מאשר במשך חיים שלמים, כפי שציין א"ד גורדון בהספידו את יוסף בוסל, ממייסדי דגניה שטבע בכנרת ומותו הכה בחברי הקיבוץ, אנשי העלייה השנייה, באופן בלתי צפוי.

הליווי הרוחני נוגע רבות בחידושן של מערכות יחסים או ב'סיומן המחודש' מתוך קבלה ומודעות. כאשר אדם נפרד מיקריו על סף החיים ייתכנו פיוס, קירבה ומחילה שנעדרו ממערכת היחסים קודם לכן - כפי שבניו של יעקב השלימו ביניהם, על פי המדרש בבראשית רבה סה, בהיותו על ערש דווי. לחילופין, ליווי רוחני מוענק גם בעת התמודדות עם מחלות כרוניות ואתגרי חיים אחרים, ובמקרים אלו 'הזולת הקרוב' (חבר, בת זוג, ילדים ובני משפחה אחרים) מתקרב ומסייע באופן קרוב יותר מכפי שהיה נהוג בטרם המחלה.

לימוד ליווי רוחני מתרחש מתוך ההתבוננות באופן בו אנו, המלווים הרוחניים כתלמידים וכמחנכים-מדריכים - כולנו תלמידים לנצח בתחום הידע המקצועי הזה - מתבוננים ביחסנו לסופיות החיים החומריים, ומתפתחים בהקשר זה בהבנת

דווקא נוכח יכולותיו
המתפתחות של המין האנושי
לשנות סדרי בראשית ולהאריך
את החיים, גוברים בחברה
המערבית גם הקולות מנגד,
המבקשים את המשמעות
בסופיות חיי האדם. הקולות
הללו מדגישים כי יש אתגר
רוחני ואנושי בכך שחיי האדם
קצובים וקצבתם נעלמה
מתודעת האדם, ומתוך
המודעות לאתגר זה נובעות
משמעות ושמחת חיים

אנשי דת מבצעים היבטים של העבודה הרוחנית של הליווי הרוחני עם אלו המבקשים את עזרתם בתחום, אך באופן לא ממוסד ומבלי שרכשו כלים מקצועיים.

עם התיעוש, הצועד יד ביד עם החילון בארצות שונות, מתגבר הצורך להנגיש את הליווי הרוחני גם לאלו שאינם פונים לאנשי דת. לחילופין, אנשים דתיים המתמודדים עם מוות או עם אובדן מוצאים לעיתים שהתשובות שהם מחפשים בתוך הדת אינן תמיד מצויות להם, והם נזקקים להכוונה. גם רבים מן הדתיים בעולם אינם נותנים דעתם במהלך חייהם השגרתיים על השאלות: מדוע קיים סבל בעולם, כיצד אני מתמודד עם הסבל, איך אני מנהלת את חיי נוכח הסבל שלי או של אחרים, וכיצד באלה. תובנותיו של הליווי הרוחני שונות מאלו של הטיפול בבריאות הגופש, העוסק בהסרת העכבות לתפקוד, וכן מאלו של ההנהגה הדתית, שעניינה (בכל דת) לפטוק הלכה למבקשיה; ומשום כך יש מקום להכשרות ייחודיות בתחום זה.

מן הטעמים הללו, מתרחב לו היום הליווי הרוחני המקצועי גם בארצות הברית, ערש מולדתו, לאתאיסטים (כמקבלים וכמעניקים של ליווי רוחני) ולאנשים שהשקפותיהם הרוחניות אינן מגובשות (אגנוסטים). אט אט משתלבים במקצוע הליווי הרוחני כאלו שאינם בוגרי מסלולים 'תאולוגיים' למיניהם - הגם שהדבר עדיין נדיר שם. בהולנד מציעים למבקשי הליווי הרוחני מסלולי אמונה או אי אמונה שונים והמלווים הרוחניים יכולים להיות בוגרי לימודים אקדמיים בפילוסופיה ולא רק אנשי דת מקצועיים. בנורווגיה, בסקוטלנד ובשוודיה נהוג שרק כוהני דת מן הכנסייה הרשמית של המדינה (הכנסייה הנורווגית, השוודית או הסקוטית) רשאים לעסוק בליווי רוחני - תופעה שמעלה השגות על יחסים הדוקים יתר על המידה בין דת ומדינה בארצות אלו. במזרח הרחוק, בארצות שדתם של רוב האזרחים היא בודהיסטית לגוניה אך רוב האזרחים חו חילון בדורות אחרונים (כגון בורמה, תאילנד, יפן ועוד) - בארצות אלו מתפתח הליווי הרוחני כפי שהוא מתפתח כאן בישראל: בשוליים, עדיין, תוך כדי ייבוא של ידע והכשרה מארצות הברית, ומשיכת אנשים שונים מתחומי הדת, בריאות הגפש והרפואה (בעיקר אחיות) להכשרה מקצועית בתחום. בשל המורכבות והייחודיות ביחסי דת ומדינה בישראל, החליטה קבוצת החלוצים של הליווי הרוחני בארץ להקפיד לציין בקוד האתיקה של המלווים הרוחניים בישראל על אי

הגבולות בינינו ובין זולתנו. עלינו לחדד את המודעות שלנו להשקפת עולמנו הרוחנית, ובה בעת ללמוד על קיומם של עולמות רוחניים שונים. אנו מלווים אנשים במצבי חיים קשים, בכלל זה במצבים של תודעה מוגבלת מאוד (חולי אלצהיימר) ולצדם בני אדם במצב סופני ובני משפחותיהם - אנשים ונשים, ילדים ונערות במצבי משבר ומעבר שונים - ילדים בסיכון ואחרים שמן הסתם ייצאו ממשבריהם.

תכלית הליווי הרוחני היא לאתר ולהעריך את משאביו הרוחניים של אדם, את צרכיו הרוחניים ואת תקוותיו, או את חזונו עבורו אם אינו מצוי במצב קוגניטיבי תקין, ולהתלוות אליו בתהליך הנגיעה והשאיבה מתוך מעיינות הרוח שלו עצמו. הנחת היסוד היא שלכל אדם יש עולם רוחני טהור, בין אם נקרא לעולם הזה נשמה, מהות, או בכל שם אחר. הדימוי של החברותא - מי שאנו לומדים איתו (בשונה מעט מן ההקשר הישיבתי, בו יש עניין להגיע לשורשי כוונתה של התורה) - הוא דימוי יהודי נפוץ למסע משותף זה הרווח בהקשר של הליווי הרוחני, בהיותו נטול הידרכיה ביסודו.

מקצוע הליווי הרוחני

בשנת 2006 יצאה הפדרציה היהודית של ניו יורק עם מיזם פילנתרופי מבורך למימונם של ארגונים שונים במשך 12 שנה. כל אחד מהארגונים הללו פיתח מודולה ארגונית המקדמת את התחום. מכון שכטר פיתח תוכנית להכשרת מלווים רוחניים על פי מתכונת ה־ Clinical Pastoral Education (CPE), תחילה

בשיתוף עם ארגון המלווים הרוחניים היהודים בארצות הברית (NAJC), ואחר כך באופן עצמאי פותחה תוכנית מרפא במסגרת אקדמית. כמותנו, עוד שלושה ארגונים פתחו, כל אחד בדרכו, מסגרת הכשרה מקצועית בליווי רוחני השואבת השראה מן המסגרות הצפון אמריקניות. מאז משתלב הליווי הרוחני אט אט במגוון המקצועות בישראל.

לכתחילה, הליווי הרוחני המקצועי בעולם המערבי היה, ובמידה רבה עודנו, מסלול מקצועי שנועד לאנשי דת, בני דתם של רוב האזרחים במדינה, והוא נלמד לאחר שהלומד או הלומדת סיימו חוק לימודים. מקצוע הליווי הרוחני פותח במדינות בהן דתם של רוב האזרחים היא פרוטסטנטית (ארצות הברית, קנדה, נורווגיה, שוודיה, אוסטרליה ועוד) ובהן הוא רווח היום. במדינות קתוליות, מוסלמיות, הינדיות ובודהיסטיות המקצוע הזה אינו קיים. במדינות אלו, כמו גם במדינת ישראל,

הזדהות אידיאולוגית, דתית, זרמית או אקדמית של המלווים הרוחניים ליד מיטת החולה, או בכל תפקיד אחר של ליווי רוחני. המלווה הרוחני יכול בתפקידו המקצועי להציג עצמו אך ורק כמלווה רוחני.

האם קיימת בעולם המקצועי של הליווי הרוחני אמירה חד משמעית בדבר המוות, תפקידו, תפקיד החיים נוכח המוות, הארכת חיים, או האם יש להעלים את המוות מן העולם ועוד? התשובה היא לא. תפקיד המלווה הרוחני הוא אישי ואין בו כמעט ממד של קביעת עמדה חינוכית או קביעת מדיניות פילוסופית כזו או אחרת, למעט האתיקה המקצועית שלנו. כמוכן, לכל המלווים הרוחניים יש דעות ועמדות, כפי שיש

לשאר בני האדם, אך תפקידנו כמלווים רוחניים תובע מעמנו להותירן מחוץ למפגש הליווי הרוחני או ההדרכה בליווי רוחני, למעט מקרים בהם האדם אותו אנו מלווים מבקש זאת.

ההזדמנות הרוחנית של המוות

גם ביהדות נושא תכלית קיומו של המוות הוא מורכב. שאלת הסיבה לקיומו של המוות הטרידה את בעלי מדרש התנאים ספרי דברים (פרשה שלט):

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבנו של עולם, למה מת אדם הראשון? אמר להם שלא עשה פקודי. [טענו המלאכים:] והרי משה עשה פקודי? אמר להם: גזירה היא מלפני שווה בכל אדם.

מדרש עם משמעויות דומות, אם כי לא זהות מופיע בבראשית רבה (פרשה ט, ה):

רבי חמא בר חנינא אמר: ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה ולמה נקנסה בו מיתה? אלא שצפה הקב"ה שנבוכדנצר וחירם מלך צור עתידין לעשות עצמן אלוהות ולפיכך נקנסה בו מיתה.

בשני המדרשים מובעת העמדה שחטא אדם הראשון הוא שקיצר את חייו, את חיי אשתו וילדיו ואת חיי האנושות מרגע חטאה ועד אחרית הימים, בה ישבו לקדמותם חיי הנצח בצל האל האחד והיחיד. לפי הספרי, אדם הראשון גזר בחטאו את דינם של כל בני אדם עלי אדמות, בכלל זה הצדיקים כמשה רבנו. לעומת זאת הסיבה לקיומו של המוות מאו חטא אדם הראשון המצוינת בבראשית רבה היא הסכנה שחטא אדם הראשון, שנחטא ביהורה כלפי בורא עולם, עלול להתגלגל

לשליטים ולמלכים ששכרון כוחם יביאם לידי מרד, לאמירה שהם הם האלוהים, כך שעל-נצחיות חייהם תביא להרס העולם. מעניין שהמדרש בבראשית רבה מזכיר את נבוכדנצר ואת חירם מלך צור ואינו מביא דווקא את פרעה, לו מיוחסת האמירה "לי יארי ואני עשיתיני" (יחזקאל כט, ג) כדוגמה לאותם שליטי הרשע עלי אדמות. ואולם, המסר של המדרשים ברור: בעולם שאינו מתוקן טוב לבריות שקיים המוות! לעתיד לבוא, באחרית הימים, שעה שבני אדם ישלימו עם אי היותם אלוהים, אזי "בלע המות לנצח ומחה אדוני ה' דמעה מעל כל פנים" (ישעיהו כה, ח). במציאות בה בני אדם יכירו בגבולותיהם מתוך ענווה מלאה וינכחו את מציאות האל האחד והיחיד, אזי לא יתקיים מוות בעולם.

למעשה, מציאות זו היא ההפך הגמור מן המציאות הפוסט-אנושית לה מייחלים בעלי הטכנולוגיה בעולם כיום, המבקשים במודע או שלא במודע להתחרות בבורא עולם ולהגדיר מחדש את סדרי בראשית. ואולם, כמקובל בתפיסת ההיסטוריה היהודית, הגאולה והישועה נולדות ומבשילות מתוך האסונות שהמין האנושי רוקח לעצמו, דור אחר דור. כך או כך, בין אם אנו מאמינים במציאות טובה וטהורה בה "בלע המות לנצח" ובין אם לאו, נועדנו לפגוש בו עדיין, בדורנו, ולזכור שהוא מעורר בקרבנו את תודעת קיומו והמשכיותו דווקא בפרידותינו השונות בחיים. בהקשר הזה, בנגיעות של חסד, המוות מאלץ אותנו למצוא את הזולת כמלווים או כמתלווים, ומתוך המקומות האפלים של הייסורים לגווניהם ולמיניהם – לבקש שלהבות קטנות של אור. הבלחות של משמעות ושל תקווה מזכירות לנו שחיינו של כל אדם, בכל מצב, יש בהם משמעות ותרומה כלשהי לעולם. כל שעלינו לעשות הוא להסיט קמעה את הפרגוד בבית החולים או בחיים, ולראות.

לעיון נוסף

- עינת רמון (עורכת), אמת וחסד: מקורות לליווי רוחני במדרש ובמחשבה העברית המודרנית, ירושלים: הוצאת מכון שכטר למדעי היהדות, 2015.
- נטע בנטור ומייק שולץ (עורכים), באשר הוא שם: ליווי רוחני במערכות הבריאות והרווחה בישראל, ירושלים: ג'וינט ישראל – אשל, 2017.